

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА БУЛЛІНГУ В ОСВІТНЬОМУ
СЕРЕДОВИЩІ ЯК ОДНА З ОСНОВНИХ ПЕРЕПОН У РОЗВІТКУ
ОСОБИСТОСТІ СВДОМОГО ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ**

(за результатами дослідження з питань виявлення шкільного буллінгу щодо
превентивного виховання учнів загальноосвітніх
навчальних закладів м. Запоріжжя).

Пашков В.В., Барліт О.О., Богомолова Н.М.

Україна, м. Запоріжжя, КЗ «Запорізький обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти» ЗОР

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується глибинними змінами у всіх сферах життя, які спричинили суттєві зміни в педагогічній теорії і практиці. Життя висуває до людини нові вимоги. Головними серед них є: вміння робити усвідомлений вибір в ситуації невизначеності і нести відповідальність за свої дії, незалежність переконань, активна життєва позиція, володіння цінностями громадянського суспільства, вміння адаптуватися в умовах соціальних змін.

Серед завдань, визначених Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, - побудова ефективної системи національного виховання на засадах загальнолюдських, полікультурних, громадянських цінностей, забезпечення фізичного, морально-духовного, культурного розвитку дитини, формування соціально зрілої творчої особистості, громадянина України.

Повноцінний розвиток і реалізація індивідуальних можливостей дитини можливі тільки у певних умовах. Центральне місце серед них належить якості міжособистісного спілкування і психологічної безпеки в освітньому середовищі. В свою чергу, психологічна безпека освітнього середовища виражається в захищеності від насильства у взаєминах для всіх учасників навчально-виховного процесу.

Але сучасний життєвий контекст не виключає явище насильства з процесів навчання і виховання. Насильство може бути спрямоване проти фізичного, психічного і морального здоров'я людини, її життєвих інтересів.

Насильству, яке існує в освітньому середовищі, сприяють:

- анонімність великих шкіл і невелика ймовірність виявлення акту насильства та його обмеження, в силу того, що вчителю важко «дійти» до кожного, заглибитися в його проблеми;

- несприятливий мікроклімат в педагогічному колективі. Дратівливість, незадоволеність вчителів може вихлюпуватися і переходити в агресію по відношенню до дітей;

- байдужість і байдуже ставлення один до одного як серед учнів, так і серед педагогів.

Перевантажені роботою вчителі часто не втручаються в ті відносини, які складаються в учнівському колективі.

Насильство в освітньому середовищі може носити як поодинокий, так і масовий характер і виявлятися у формі фізичного або психологічного насильства. Найбільш точно відображаючим насильство тривалого характеру в освітньому середовищі є «буллінг» - це тривале фізичне чи психічне насильство з боку індивіда або групи щодо індивіда, який не здатний захистити себе в даній ситуації.

Напевно, неможливо домогтися того, щоб ніхто з дітей протягом шкільного навчання не відчув на собі утисків з боку однолітків. Однак, як показує практика, можна істотно знизити прояв агресивності в школі. В контексті завдань, що стоять перед системою освіти у формуванні громадянської свідомості дітей та молоді, неможливо недооцінити вкрай негативний вплив такого, без сумніву, ганебного явища, на результати освітньо-виховного процесу, як буллінг.

Вирішення проблеми буллингу в освітньому середовищі можливе: на рівні держави – підтримка освітньо-виховних програм; на рівні школи – введення та реалізація правил, статутів; на рівні класів – створення умов для ефективного спілкування і взаємодії дітей; на рівні індивідуальної поведінки вчителя – уважне ставлення до взаємодії дітей і власне позитивне ставлення до них.

Шкільний буллінг розглядається в сучасному світі як одна з найактуальніших соціально-педагогічних проблем. Хоча загальноприйнятої стратегії в цій справі немає, але у багатьох програмах, прийнятих в різних країнах світу щодо запобігання шкільного цькування, є спільні пункти, такі, як:

- регулярні анонімні опитування школярів про ситуацію насильства, цькування в школі;

- обговорення даної проблеми на класних, шкільних і батьківських зборах;

- розробка самими учнями кодексу поведінки;

- посилення уваги вчителів до поведінки дітей на перервах та на подвір'ї школи;

- навчання вчителів стратегіям профілактики цькування.

Досвід інших країн в подоланні буллінгу в освітньому середовищі свідчить про наявність певних успіхів в реалізації тих чи інших антибуллінгових програм. В той же час на сучасному етапі, на наш погляд, мова може йти лише про мінімізацію негативних наслідків цього явища. Остаточне вирішення проблеми буллінгу може бути досягнуте завдяки розробці та впровадженню в теорію та практику освітньо-виховних закладів більш результативних програм з профілактики буллінгу.

Результати аналізу шкільного буллінгу свідчать про недостатню поінформованість педагогів про його причини і форми. Існує потреба в психологічній та педагогічній теорії та практиці в подальшому вивченні форм і причин цього явища, психологічних характеристиках учасників, форм і методів вирішення даної проблеми.

На виконання п.4.1 наказу Департаменту освіти і науки Запорізької облдержадміністрації від 04.12.2013 №622/від «Про перевірку виконання рішення колегії управління освіти і науки облдержадміністрації від 26.12.2012 «Про стан превентивного виховання учнів у закладах освіти м. Запоріжжя» проведено дослідження з питання виявлення шкільного буллінгу у навчальних закладах міста Запоріжжя. Дослідження проводилось 11-13 грудня 2013 року у трьох загальноосвітніх навчальних закладах м. Запоріжжя (№№6, 65, 87). У кожному навчальному закладі за допомогою спеціально розробленої анкети опитано 146 учнів, з них учнів 7-х класів (12-13 років) - 83 особи та учнів 3-х класів (8-9 років) - 63 особи. У кожній школі опитані учні одного класу у відповідній віковій групі.

Хоча більшість питань анкети збігалися, вони були адаптовані відповідно до вікових особливостей дітей. Анкета для учнів 3 класу (8-9 років) містила 13 запитань за двома блоками. Перший блок повинен був з'ясувати наявність, види та поширення шкільного буллінгу серед учнів. Запитання другого блоку мали на меті з'ясувати, чи звертаються учні по допомогу до вчителя.

Анкета для учнів 7 класу (12-13 років) містила 19 запитань у двох блоках. Перший блок повинен був з'ясувати наявність, види та поширення шкільного буллінгу серед учнів. Запитання другого блоку мали на меті з'ясувати, чи звертаються учні по допомогу до дорослих – як персоналу школи так і батьків; чи була ефективною ця допомога. У відповіді на відкриті запитання учням пропонувалося висловити свою думку з приводу того, що можна зробити в їхньому класі чи школі для покращення стосунків між учнями.

За результатами проведеного дослідження, можна засвідчити наявність як фізичного, так і психологічного видів буллінгу шкільному колективі, майже половина з опитаних (45%) визнали, що часто їхні однокласники проявляють насилля, агресію у своїх взаєминах,

при чому ображають та страждають як хлопці так і дівчата; 9% визначають постійність насильства та 20% агресію, знуцання по відношенню до них особисто в класі. Занепокоєння викликає 9% учнів, які не знають із ким можуть це обговорити, а лише 4% зверталися до класного керівника чи вчителя та жоден не звернувся до шкільного психолога. Навіть ті, хто звернувся за допомогою визначають, що з їхнього боку нічого не було зроблено (4%) або після цього стало ще гірше (9%). Аналізуючи поведінку дітей після проявів насильства по відношенню до них, треба звернути увагу на те, що є такі, які шукають приводи не відвідувати школу (5%) або не знають, що з цим робити (3%). Та, на думку учнів, ситуацію можна покращити за умов проведення психологічних тренінгів, уроків (46%) або комунікативних заходів виховного спрямування (поїздки класом та спілкування між собою 36%), а також за рахунок рівного ставлення до всіх учнів.

Всі виявлені у ході дослідження проблеми підтверджують, що школа не тільки відіграє важливу роль у житті дітей як середовище основної соціалізації, а й виступає місцем, де діти зустрічаються з насильством.

Підсумовуючи відповіді школярів 3-х та 7-х класів щодо шкільного насильства, можна зробити такий висновок, що булінг, тобто тривале фізичне чи психічне насильство з боку індивіда або групи щодо індивіда, який не здатний захистити себе в даній ситуації між учнями в освітньому середовищі міста Запоріжжя продовжує існувати. Серед основних видів булінгу, які становлять особливу небезпеку для розвитку особистості, остається фізичний та психологічний булінг (насильство, пов'язане з дією на психіку, що завдає психологічну травму шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно заподіюється емоційна невпевненість).

Враховуючи, що Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. №1392, визначає вимоги до освіченості учнів основної і старшої школи, під час навчально-виховного процесу, які мають бути сформовані, а саме: громадянська компетентність, як «здатність учня активно, відповідально та ефективно реалізовувати права та обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства» та соціальна компетентність, як «здатність особистості продуктивно співпрацювати з партнерами у групі та команді, виконувати різні ролі та функції у колективі», булінг, який продовжує існувати в шкільному середовищі, є перепорою у розвитку особистості свідомого громадянина України.

Література:

1. Барліт О.О., Барліт А.Ю. Соціально-педагогічна проблема буллінгу в освітньому середовищі: [навч.-метод. посіб.] / О.О. Барліт, А.Ю. Барліт . - Запоріжжя:Олекс, 2011. –52 с.
2. Барліт О. О. Форми і методи подолання (мінімізації) соціально-педагогічної та психологічної проблеми буллінгу в освітньому середовищі / О. О. Барліт. // Психологія Педагогіка /Горизонти освіти/ Науково-методичний журнал. –2012 -№2 (35). – С 44-47.
3. Барліт О. О. Соціально-педагогічна та психологічна проблема буллінгу як одна з головних проблем системи освіти у формуванні громадянської свідомості дітей та молоді / О. О. Барліт. // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр./редкол.:Т.І. Сущенко та ін.Запоріжжя – 2012 –Вип. №24 (77). –С. 72-76.